

Širší možnosti porozumění sociálnímu podnikání

Nada Johanisová

Na otázku, položenou v záhlaví, není snadné odpovědět, už proto, že stále není úplně jasné, co vlastně sociální ekonomika je. V evropském úzu tento koncept zahrnuje jak sociální podniky, tak klasické neziskové organizace či nadace, které nemají podnikatelské ambice. U nás se však pojem „sociální ekonomika“ a „sociální podnikání“ často směšuje, což může být matoucí. Raději bych proto ve svém příspěvku hovořila o „sociálním podnikání“. Ale i tak ještě nejsme za vodou, protože: co je to sociální podnikání? Ani to není úplně jasné a různé zdroje a různé evropské země kladou různý důraz na jednotlivé aspekty sociálního podnikání. U nás existuje velmi kvalitní definice, resp. shrnutí principů sociálního podniku, zpracovaná pracovní skupinou TESSEA (Tematická síť pro sociální podnikání v České republice) v roce 2011. Tato definice je komplexní a široká a naznačuje velký potenciál, který sociální podnikání v naší společnosti má. Zahrnuje rozměr explicitní sociální a environmentální prospěšnosti (sociální podnik by měl směřovat k prospěchu „sociálnímu, ekonomickému a environmentálnímu“), princip omezení finančního zisku („případný zisk používán přednostně pro rozvoj sociálního podniku a/nebo pro naplnění veřejně prospěšných cílů“), princip demokratického řízení („participace zaměstnanců a členů na strategickém směřování podniku“) i princip ekonomické lokalizace („přednostní uspokojování potřeb místní komunity“, „spolupráce s místními aktéry“, atd.). Kromě toho TESSEA zpracovala i definici „Integračního sociálního podniku“, který přidává k předchozím principům ještě jeden další: „zaměstnávání a sociální začleňování osob znevýhodněných na trhu práce“.

„Sociální podnik“ má tedy i v naší vlastní, rodící se tradici mnohem širší poslání a možnosti, než jen zaměstnávání znevýhodněných skupin osob, jakkoliv je takto redukcionisticky často chápán. A skutečnost je taková, že i zdánlivě úzce pojaté integrační sociální podniky, podporované v rámci grantů EU, mají u nás vedle zaměstnání určitého procenta (v dnes již ukončeném kole dotací MPSV to bylo 40%) znevýhodněných osob např. i povinnost podporovat dle svých možností lokální ekonomiku a prospívat životnímu prostředí. O tom, že alespoň některé z nich o něco takového v praxi skutečně usilují, svědčí i náš nedávný výzkum (konkrétně mléčný bar Naproti v Ostravě, který cíleně odebírá potraviny od místních dodavatelů, či pražské Obchodní družstvo fair a bio, které se zaměřuje na pražení a prodej fairtradové kávy).

Navzdory tomu a navzdory úspěšnému rozvoji sociálních podniků (zejména integračních sociálních podniků) u nás v posledních letech, který byl umožněn především díky úsilí příslušného odboru MPSV i nezávislé pražské poradenské organizace People Planet Profit, lze říci, že skutečný potenciál sociálního podnikání u nás ještě zdaleka nebyl naplněn.

Jak tedy pokračovat do budoucna, aby sociální podniky představovaly skutečnou alternativu současného neudržitelného stavu, aby jejich rozvoj přispěl k hlubší proměně našeho současného ekonomického systému, v němž zákonitě vítězí ti největší a nejbezohlednější na úkor místních komunit, regionů, lokálních ekonomik i přírody? Odpovědí je jistě mnoho, zde jen velmi stručně naznačím některé slibné směry, kterými by se aktivity mohly ubírat:

a/Skutečné vědomí hloubky krize. Většina zastánců sociálního podnikání nemá dostatečné povědomí o hloubce současné ekologické i sociální krize a o neudržitelnosti našeho finančního a produkčního systému, který vede k nucenému ekonomickému růstu, k likvidaci přírody, spirále zadlužení a nárůstu nerovností. Kdo nemá tuto analýzu zažitou, chápe sociální podnik jen jako jakési „podnikání s přidanou hodnotou“, jako doplněk současného systému, nic víc. Klíčové je proto vzdělávání členů sociálních podniků, podnikatelů, učitelů, novinářů, veřejnosti o této situaci. Pokud přijmeme kritičtější postoj k realitě, která nás obklopuje, i ke středoproudé ekonomické ideologii, budeme se jinak dívat i na funkci a potenciál sociálních podniků ve společnosti.

b/Sociální, nebo ekosociální podnik? Ačkoliv environmentální dimenze je zakotvena v mnoha definicích sociálního podnikání, přívlastek „sociální“ je matoucí v tom, že nahrává povrchnějšímu uchopení tématu. Logičtější by jistě byl název „ekosociální podnik“, který by již sám naznačoval, že environmentální dimenze je stejně důležitá jako sociální. Definice TESSEY hovoří o nutnosti „zohledňování environmentálních aspektů výroby a spotřeby“, důležité ale je i to, co daný podnik vyrábí (škodí, nebo prospívá jeho produkt životnímu prostředí? Jedná se o předmět či službu užitečnou, která upokojuje nějakou skutečnou potřebu?) a kdo jsou jeho dodavatelé. Toto je důležité ostatně i z hlediska sociálního (např. pracovníci sociálního podniku, který se zaměřuje na potisk hotově dodaných látkových tašek, mohou používat ekologické barvy, které ekologicky likvidují, ale měli by i přemýšlet o tom, kdo a za jakých podmínek tašky šil a jaké jsou dopady průmyslové pěstování bavlny, z níž jsou ušity). V neposlední řadě je nutné podporovat a přijímat jako sociální podniky i takové, které mají primárně environmentální agendu, zvláště pokud mají i sociální dimenzi, např. některé biofarmy, projekty komunitou podporovaného zemědělství, komunitní zahrady apod.

c/Hlubší přemýšlení o organizační struktuře. Na rozdíl od situace např. v Británii se u nás rozvinul přístup, kdy je sociální podnik ztotožňován vždy jen s jednou organizační strukturou. Ambasadoři sociálního podnikání proto radí nově vznikajícím podnikům, zda mají přijmout strukturu s.r.o., družstva, ústavu, či dokonce akciové společnosti. Sociální podniky však mohou mít vícečetné funkce a priority a s tím související komplikovanější strukturu, která může sestávat i z více propojených organizačních forem. Např. půdu či nemovitost, na níž daný sociální podnik působí, je vhodné vlastnit na neziskové bázi v podobě nadace či nově svěřeneckého fondu. Pokud zvolí podnik strukturu s.r.o., pak je vhodné, aby byl stoprocentně vlastněn, resp. řízen organizací či organizacemi, které mají nějakým způsobem zajištěné využití zisku převážně pro veřejně prospěšné cíle atd. Britské sociální podniky mají často komplikovanou a více-

četnou strukturu paradoxně právě proto, aby byla zajištěna jejich průhlednost. Pokud hlouběji přemýšlíme o organizačních strukturách sociálních podniků, jistě nás také napadne, že akciová společnost, v níž rozhodují ti, kdo investovali nejvíc kapitálu, v níž lze akcie volně obchodovat a kde se akcie zhodnocují s růstem organizace, má jen málo společného s ideály sociálního podnikání, jako je demokratické řízení, významná role místní komunity a omezení růstového imperativu společnosti, zmíněného v bodě a/.

d/Vzájemné síťování a hledání spojenců. Pokud chtějí sociální podniky vzkvétat a hrát stále větší a větší roli ve společnosti, je velmi důležité, aby spolu komunikovaly a tvořily střešové organizace, federace, svazy a sdružení na regionální, národní i evropské úrovni. Takovéto organizace mohou pak svým členům poskytovat nejrůznější služby, od bezúčelových úvěrů přes poradenství a školení po pracovní prostory pro začínající sociální podnikatele. Navenek mají takovéto síťové struktury neocenitelnou roli při propagaci svých členů a při vysvětlování a propagaci ideologie sociálního podnikání a jeho principů navenek, ale i při lobbingu ve věci legislativy, příznivé (eko)sociálnímu podnikání. Co se týče hledání spojenců: domnívám se, že k těm nejdůležitějším by mohly patřit obce a církevní organizace. Obce se snad už rozpomenou, že jejich cílem není tvořit zisk, ale uspokojovat potřeby a hájit zájmy (všech) svých občanů, včetně těch nenarozených. Mají proto k sociálním podnikům blízko. Zvláště malé obce či některé městské části, které méně podléhají korupční korozi, mohou podpořit sociální podniky zajištěním prostor, poskytnutím netržních nájmů a obecně zakládáním a podporou místních sociálních podniků ve spolupráci se svými občany. Co se týče církví: Jsou to právě zástupci církví, kdo v minulosti založili důležité aglomerace sociálních podniků, jako byla mondragonská družstva ve španělském Baskicku či kanadské hnutí Antigonish, ale i řadu etických finančních institucí. Samotná podstata církevních učení v evropské tradici hlásá důstojnost člověka a rovnost všech lidí před Bohem a představuje protipól pokleslého materialismu a ekonomismu, který doprovází současný ekonomický samopohyb. Církevní restituce dávají církvím příležitost zhmotnit jejich etické ideály a podpořit praktické pokusy o jinou ekonomiku.

e/Legislativní podpora. Současná legislativa vycházející z ekonomické ideologie volného trhu, volného obchodu, dokonalé konkurence a tzv. efektivnosti (jejíž skutečné náklady však často hradí někdo jiný, nežli „efektivní“ subjekt) není příliš nakloněna sociálnímu podnikání, které má jiné cíle a priority. Markantní je to např. ve věci veřejných zakázek, u nichž často není snadné zapojit místní malé či střední firmy, natož sociální podniky. Další problém může být hygienická legislativa, šitá na velké firmy, která znemožňuje fungování drobným producentům či zpracovatelům potravin. Ideální by bylo, kdyby střešové organizace sociálních podniků i tyto podniky samotné identifikovaly klíčové problémy legislativy, které brání jejich rozvoji, a snažili se je měnit na národní a evropské úrovni. Zní to jako pohádka, ale už to tady jednou bylo. A dokonce přímo u nás. Střešové organizace prvorepublikových družstev, jak upozorňuje Ladislav Feierabend v knize Československé zemědělské družstevnictví do roku 1952, patřily k nevlivnějším institucím v předválečném Československu a mnohdy dokázaly ovlivnit jeho legislativu ve svůj prospěch.